

„Musíme šířit náš jazyk ve světě.“ Doněcká lingvistka propaguje ukrajinštinu v Praze

„Nedělala jsem si iluze, že všechno rychle skončí a vrátíme se domů. Zvlášť když náš domov je pořád v Doněcku, kam se rozhodně nevrátíme,“ říká Hanna Sytar, ukrajinská lingvistka původem z Doněcku a dvojnásobná válečná uprchlice. Po ruské invazi v roce 2022 se ocitla v Česku spolu se svou dcerou a matkou. Dnes pracuje ve Slovanském ústavu Akademie věd ČR v Oddělení slavistické lingvistiky a lexikografie.

Už dva roky si Hanna zvyká na život v zahraničí a navzdory traumatům a těžkostem, které zažila, se zdá být realizována v práci. Důvodem je bezesporu skutečnost, že ve vynucené emigraci může jako dlouholetá zaměstnankyně Doněcké národní univerzity Vasyla Stuse pokračovat ve svém celoživotním díle – výzkumu ukrajinského jazyka. „Věřím, že mám šanci udělat něco dobrého pro to, aby byl náš jazyk kvalitně a moderně zastoupen v mezinárodních vědeckých projektech a srovnávacích studiích,“ říká Hanna.

Ale nebylo to tak vždycky.

Žít tady a teď

Na jaře 2022 se její manžel přihlásil jako dobrovolník do Ozbrojených sil Ukrajiny a ona sama se po útěku z Doněcku po jeho okupaci v roce 2014 podruhé stala vysídlenou osobou. „Je těžké utéct z války jednou a je těžké utéct z ní několikrát,“ říká Hanna. Má prý jinou zkušenost než ukrajinští uprchlíci, kteří prchali před válkou poprvé. Všimla si, že lidé, kteří do Česka přišli po začátku plošné invaze, na tom byli stejně jako ona v roce 2014: přišli a doufali, že se brzy vrátí domů. Hanna už věděla, že „co se zdá být dočasné, může se ukázat jako trvalé“. Během let, kdy se s rodinou musela několikrát stěhovat, si vytvořila strategii žít podle zásady „tady a teď“.

„Když jsme se ocitli v Česku, uvědomili jsme si, že se musíme rychle přizpůsobit situaci, ve které jsme se ocitli. Hledala jsem práci, bydlení, musela jsem zapsat dítě do školy a najít lékaře. Ale tím seznam povinností nekončil. Ostatně totéž jsem dělala v roce 2014 v Kyjevě, to samé jsem pak dělala ve Vinnyci. Tentokrát jsem k tomu všemu ještě navíc musela naučit se česky.“

Ukrajiniština v Doněcku

„Jako lingvistka si dobře uvědomuji, že spisovný jazyk je konstrukt vytvořený proto, aby se lidé mohli dorozumět,“ podotýká Hanna. Chápe to nejen jako vědkyně, ale taky jako dítě ukrajinskojazyčných rodičů, které vyrůstalo v ruskojazyčném prostředí. Její otec pochází z Chmelnycké oblasti a matka z bachmutského okresu, z malé vesnice Ivanivske, která už neexistuje – ruské jednotky ji zcela zničily.

„Rodiče mě a mého bratra vychovávali následovně: Jsme Ukrajinci, naše vlast je Ukrajina, náš jazyk je ukrajiniština. I když samozřejmě za sovětské éry v Doněcku byly škola, kroužky a dětské prostředí ruskojazyčné,“ vypráví Hanna. Vystudovala Filologickou fakultu Doněcké univerzity, která tehdy byla regionálním centrem ukrajinskosti, a ve studiích pokračovala jako postgraduální studentka na katedře ukrajinského jazyka. V roce 2004 jí bylo nabídnuto místo lektorky nového oboru – aplikované lingvistiky. To už byla vdaná a její manžel pracoval v Doněcku pro internetovou reklamní společnost. A narodila se jim dcera.

Na dobu, kdy ruské hybridní síly začaly uchvacovat vládu v Doněcku, vzpomíná Hanna s bolestí a hořkostí. Přesto se obyvatelé města navzdory dění v budovách úřadů místní samosprávy, kterému podle ní beztak rozuměl málokdo, snažili dál žít normální život. Jenže normálnost tehdy kráčela ruku v ruce s absurdní realitou. Hanna vzpomíná, jak v červnu 2014, na konci akademického roku, obhajovala její doktorandka na univerzitě disertační práci uprostřed dělostřelecké palby: „Seděli jsme důstojně v sále a poslouchali ji, padaly otázky, vyjadřovali se oponenti... a do toho přilétaly rakety Grad.“

Když v červenci 2014 Doněck ovládly skupiny ozbrojenců, které přišly ze Slovjansku, Hanně se zhroutily jakékoli představy o státu a přemohl ji pocit beznaděje. Rodina se rozhodla opustit rodné město. „Bylo opravdu děsivé uvědomit si, že váš stát vás nechrání. Že vás nikdo nechrání ani nezachrání – že se musíte zachránit sami,“ dodává Hanna.

Téhož roku zkraje července se Hanna procházela s dcerou a manželem poblíž svého domu, když spatřili, že do města vjíždí kolona vojenských vozidel a po třídě Míru směřuje k nim. „Zůstali jsme stát a jenom jsme se na to dívali. Měla jsem velký strach, nevěděla jsem, co dělat: utéct – stříleli by, lehnout si na zem a přikrýt dítě – mělo by strach. Ztuhla jsem a plna hrůzy se dívala na dceru. Můj muž dělal totéž. Snažili jsme se nedat dítěti najevo, jak strašně jsme vyděšení.“

Manželé se rychle rozhodli odejít z města pryč. Odjeli do Kyjeva k Hannině strýci, který je pozval k sobě, a rodinu tak zachránil před okupací. Jeli jedním z posledních vlaků, které po obsazení města vyjely na trasu mezi Doněckem a Kyjevem. Rodina se později z Kyjeva stěhovala ještě jednou, do Vinnyci, kam byla evakuována Doněcká univerzita a kam se Hanna i s rodinou přesunula za prací. Bylo to velmi náročné období, rodina si na nové místo zvykala dlouho: pronajala si byt, Hannin manžel vystřídal několik zaměstnání, ale nakonec se život nějak ustálil. Hanna dokonce začala věřit, že jsou tam, kde mají být: „Postupně jsme splynuli s místním životem – pochopili jsme, že ve Vinnyci můžeme být šťastní.“

Druhý útěk

V den invaze měla Hanna déjà vu. „Ale bylo tu určité odhodlání, že musíme jednat. Buď oni nás, nebo my je. A můj manžel se dobrovolně přihlásil do ozbrojených sil a slouží dodnes. Já se musela postarat o bezpečí své dcery a matky. Poté co bylo rozbombardováno letiště ve Vinnyci, bylo jasné, že v Ukrajině už není bezpečno vůbec nikde,“ vysvětluje.

V Praze Hanna našla sílu znovu budovat svůj život: „Samozřejmě si uvědomuji, že to není můj domov, že jsem v Česku cizinka, ale měla jsem velké štěstí na pracovní kolektiv. Kolegové ze Slovanského ústavu AV ČR se snažili, abych se mezi nimi cítila dobře – ostatně mám zajímavou práci. Chci věřit, že už jsem si v Česku našla přátele.“

Pokud jde o práci, Hanna tvrdí: „Je pro mě důležité dělat něco, co je lidem k užitku. Chci, aby se ukrajinská lingvistika dostala do širšího povědomí tady v Česku. Chci, aby se naši kolegové v Ukrajině dozvěděli víc o českém výzkumu. A samozřejmě chci, aby ukrajinština byla zastoupena v mezinárodních vědeckých projektech. To je důležité, jelikož ty se před válkou často realizovaly bez ukrajinských badatelů a bez použití ukrajinského jazyka.“

Dva roky Hanna působila ve Slovanském ústavu AV ČR jako lexikografka v projektu, v kterém vznikal elektronický ukrajinsko-český slovník. Dnes se podílí na jednom z nejlepších světových korpusových lingvistických projektů InterCorp, kde je ukrajinština zastoupena mezi šedesáti dvěma jazyky. Paralelní korpusy textů se totiž používají po celém světě pro srovnávací jazykový výzkum. Korpusová lingvistika analyzuje jazykový systém, jeho fungování a varianty pomocí počítačových technologií. Takový výzkum je založen na analýze obrovského množství

jazykových dat, na využití statistických nástrojů poskytujících systematické a spolehlivé výsledky k jednotlivým jazykům a k jejich srovnávacímu studiu, k sestavování elektronických slovníků a vytváření počítačových produktů pro automatické zpracování přirozeného jazyka, jako jsou strojové překladače nebo programy pro kontrolu pravopisu.

„Můžu třeba doplnit paralelní korpus o texty, a vytvořit tak počítačový nástroj pro studium ukrajinského jazyka. Důležitý je pro mě také výzkum v rámci mezinárodního projektu Multilingual Repository of Phraseme Constructions in Central and Eastern European Languages (PhraConRep), který je podporován organizací COST (European Cooperation in Science and Technology). Cílem projektu je shromáždit, srovnat a lexikograficky popsat frazematické konstrukce (málo prozkoumaný typ ustálených spojení) ve více než patnácti jazycích. Jsem hrdá na to, že do projektu je zahrnuta i ukrajinština. Musíme náš jazyk šířit ve světě. Nikdo to za nás neudělá. V Česku se můžu seznámit s úspěchy české lingvistiky a současně můžu českým kolegům ukázat, co se dělá v Ukrajině. Víme toho o české lingvistice málo, stejně tak čeští lingvisté vědí málo o nás. Teď mám příležitost tuto situaci trochu změnit.“